До питання про скасування поняття «порнографія»

Дмитро Хамула

Канд. культурології, Одеський НДІСЕ, м. Одеса, Україна,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3146-1390, e-mail: 0957487542dh@gmail.com

Доповідь присвячена проблемам пошуку нового визначення поняття «порнографії» у світлі скасованого Закону «Про захист суспільної моралі».

Ключові слова: порнографія; суспільна мораль; вульгарний контент.

On the Issue of Abolishing the Pornography Concept

Dmitriy Hamula

The paper focuses on the task of finding a new definition for the pornography concept in light of the abolished Law On Protection of Public Morals.

Keywords: pornography; public morality; vulgar content.

Закон «Про захист суспільної моралі», який визначав правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, і в якому наводили визначення поняття «порнографія», на підставі Закону України від 13.12.2022 р. № 2849-IX втратив чинність [1]. Нині чинним є Закон України «Про медіа», де поняття порнографії взагалі відсутнє [2]. Тому постає проблема з коригуванням визначення цього поняття у чинних мистецтвознавчих методиках [3].

Наразі у мистецтвознавчому дискурсі пропонуємо до порнографії відносити зображення, для яких характерна принципова естетична недостатність (відсутність художньої образності, фізіологічний натуралізм, превалювання форми над змістом, деіндивідуалізація та депсихологізація образів), тобто які естетично та художньо випадають із поля споживання мистецтва (мистецтво споживають не лише утилітарно, а й з метою естетичного милування та духовного розвитку). Іншими словами, порнографія — зображення, спрямоване на задоволення утилітарних потреб емоційно-чуттєвої сторони людини (окрім наукових, які можна розглядати як утилітарно-прикладні). Також порнографічними пропонуємо уважати зображення, вирвані з історико-культурного контексту та перенесені на нове контекстуальне культурне (або субкультурне) тло, що різниться від цих історико-художніх цитат, та прямо або закамуфльовано натякають на вульгаризований контекст.

У межах доповіді неможливо навести усі пояснення стосовно запропонованого визначення. Тому необхідно висвітлити питання про сферу споживання справжнього мистецтва і не-мистецтва (масова культура, порномистецтво).

Загальновідомо, що з точки зору античної естетики, прекрасним є те, що є утилітарним, таке, як писав О. Ф. Лосєв, що максимально корисно, зручно і вигідно, а й таке, що є предметом милування і приносить безкорисливу радість. Проте естетичні потреби античного грека та людини, укоріненої в європейську гуманістичну парадигму, докорінно різняться.

Утилітарність протягом століть була історично обумовлена наслідками важкої праці, залежністю людей від обставин. Розбіжність утилітаризму мистецтва і порномистецтва та порнографії полягає у тому, що утилітаризм предметів декоративно-ужиткового мистецтва полягає у тому, що присвоєння цих предметів лежить певною мірою абстрактно від безпосередньої користі вживання. Тобто, наприклад, орнамент, що прикрашає ложку, безпосередньо приймає участь у годуванні людини, проте лише матеріалізованою даністю, а зовсім не абстрактною ідеєю орнаменту як такого. Ми завжди відокремлюємо цю «користь» орнаменту від користі самого ужиткового предмету. Кажучи про образотворче мистецтво, мови про утилітаризм не йдеться. Картина може бути утилітарно корисна хіба що заради прикривання дірки на стіні. Кажучи, ми б ніколи не мали перед такою картиною пієтету, який взагалі характерний для високого образотворчого мистецтва. Тобто ми хочемо сказати, що чисте мистецтво як таке

© Д. Хамула, 2024

утилітарно не може бути вживане, воно обслуговує інші, тонкі шари духовної сфери. Мистецтво — їжа для душі, її споконвічна потреба, так само важлива для здорового існування душі та духа людського, як і їжа тілесна. З точки зору грубої утилітарності мистецтво беззахисне. Це добре пояснює Н. В. Хамітов, кажучи про мистецтво так: «*Граючи за своїми трагічними правилами, мистецтво, як канатоходець над ринковою площею, рухається, ризикуючи впасти у буденність і розбитися. Релігія та філософія захищені від буденності піднесеною зневагою, мистецтво завжди обеззброєне сумом. І тому воно постійно опускаються в інферно буденності і живе там, звільняючи всіх, хто прийшов до нього. І в той же час воно перебуває над буденністю – високо на канаті, що простягається в небі*» [4, с. 7].

Те саме стосується і поняття культури як такої. Культура з точки зору суворого функціоналізму, з погляду утилітарних цілей видається повністю надмірною. І саме тому її необхідність завжди перебуває під сумнівом у прагматично мислячих людей. Проте за своєю сутністю саме культура забезпечує соціальний і духовний прогрес людини.

Н. В. Хамітов зазначає: «Все, що робить культура — у пізнанні, у почуттях, щодо відносин людей один до одного,— надмірно, беспредметно, непрактично, не функціонально, непридатне до справи. Культура або повинна прикинутися товаром для продажу себе (вдягнувши на себе маску речі серед речей, товару серед товарів і почати поводитися в цьому ринковому світі за його законами), або культуру повинні принизити до товару, розтоптати, перетворити на засіб для досягнення кінцевих цілей» [4, с. 51]. Надмірність та принципова нездатність до комерціалізації є головною ознакою культури. Тотальна комерціалізація може призвести до загибелі культури.

Безпосередньою категорією культури і мистецтва є естетичність, яка є лише особистісною мірою вираженої небайдужості людини до світу. І саме культура допомагає сформувати в людині ідею досконалості в її творчій і естетичній діяльності, надмірної над-утилітарної якості.

Справді, утилітарне — це не просто груба корисність, а корисність, що містить іманентне вираження задоволення, тобто доведена до певної досконалості та функціонального завершення її в самому акті присвоєння. Причому саме ця досконалість зовсім не означає зовні пристебнутий «елемент краси» як певне заповнення обмеженості самого корисного, аби усвідомлюючи його, потрібно притягувати естетику.

Поняття «твір мистецтва» у прямому значенні слів вказує не так на іменник, як на дієслово, на живий процес. «Виробляти» (творити, робити) мистецтво означає найближчим чином відтворювати певного роду ставлення, бачення світу як естетичне переживання людини.

Найважливішою категорією мистецтва є катарсис, який став критерієм художнього вирішення протиріччя і морального очищення, а також зводить докупи всі площини художнього феномену діалектики [4, с. 49]. «*Катарсис — це чарівна реакція перетворення на спробу художника підняти завісу над глибинними протиріччями людського життя, стан духовного оргазму*» [4, с. 52]. Отже, катарсичне в мистецтві здатне формувати сферу трансцендентного у культурі не тільки як сферу знання, а й загалом буття. Тому мистецтво може виступати художнім вирішенням протиріччя та творити в результаті художню реальність, яка відмежована від прірви буденного та вульгарного.

Важливим елементом у сприйнятті культури та мистецтва залишається їх принципова здатність залишати в свідомості людини задоволення її духовних потреб, результатом чого може бути формування або генезис світогляду, а також, що доволі важливо — це довге почуття естетичного задоволення у пам'яті про побачене, почуте, прочитане. Усе це залишає глибокий слід у свідомості та може підживлювати духовний світ людини протягом років, або навіть усього життя. Саме таким є споживання мистецтва і воно зазвичай стоїть дуже далеко від прямого утилітарного споживання.

Зовсім по-іншому споживається вульгаризований контент, або продукція порнографічного характеру, який завжди потребує регулярного повтору. Тобто людина споживає порнографію так само, як споживає їжу для підтримання життєдіяльності організму. Порнографія обслуговує не реалізовані або збочені фізіологічні потреби людини, визиваючи оргазм під час перегляду. Спогади про прийдешній оргазм,

навіть про роки із регулярним оргазмом ніяк не можуть стати підставою для будь-якого задоволення не тільки духовних, а й просто душевних потреб. Тут доречно згадати східне прислів'я: «*Скільки не кажи халва — у роті солодко не стане*». Тобто людина не може переживати естетичну насолоду від спогадів про минулі оргазми, коли організм його потребує,— слід задовольнити цю потребу негайно, тут і зараз. Тому порнографічний контент має грубу, суто утилітарну функцію — задовільнити певний природній інстинкт, який потребує регулярності. На жаль, багато напрямів сучасного мистецтва так само мають тенденцію до фізіологічної спрямованості [5, с. 306].

Перелік джерел посилання

1. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV [утратив чинність]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text (дата звернення: 04.03.2024).
2. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2478 (дата звернення: 04.03.2024).
3. Долуда А. О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру. Харків, 2013. 58 с.
4. Хамитов Н. В. Освобождение от обыденности: искусство как разрешение противоречий жизни. Киев, 1995. 120 с.
5. Хамула Д. В. До проблеми походження фізіологійності у сучасному мистецтві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків, 2023. С. 306—308.